УДК 342.9

СИСТЕМА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Манжула А.А., к. ю. н., доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та господарського права
*Кіровоградський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету*

У статті з метою дослідження системи науково-дослідних установ в Україні здійснено аналіз низки нормативно-правових актів. Визначено основні напрями діяльності досліджуваних установ. Окреслено структурне наповнення науково-дослідних установ в Україні. Виокремлено класифікаційні критерії упорядкування останніх. Зроблено висновок про відсутність комплексного дослідження системи науково-дослідних установ в Україні.

Ключові слова: *науково-дослідна установа, система, класифікація, критерій, напрям, структура.*

В статье с целью исследования системы научно-исследовательских учреждений в Украине осуществлен анализ ряда нормативно-правовых актов. Определены основные направления деятельности исследуемых учреждений. Определено структурное наполнение научно-исследовательских учреждений в Украине. Выделены классификационные критерии разграничения таковых. Сделан вывод об отсутствии комплексного исследования системы научно-исследовательских учреждений в Украине.

Ключевые слова: *научно-исследовательское учреждение, система, классификация, критерий, направление, структура.*

Manzhula A.A. THE SYSTEM OF RESEARCH INSTITUTIONS IN UKRAINE

The article to study the system of scientific research institutions in Ukraine carried out an analysis of a number of legal acts. The basic directions of activity of the studied institutions. The structural content of research institutions in Ukraine. Obtained classification criteria of such differentiation. The conclusion about the absence of a comprehensive study of research institutions in Ukraine.

Key words: *research institution system, classification criterion, direction of the structure.*

Постановка проблеми. У ст. 54 Конституції України зазначається, що держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1]. Для реалізації державної політики у зазначеному напрямі, створюються компетентні суб'єкти господарювання, які наділені спеціальними повноваженнями щодо провадження наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності на території України. Маються на увазі науково-дослідні установи, що перебувають у віданні державних органів публічної адміністрації та які спрямовані на стимулювання розвитку науки у різних сферах суспільного життя. Приймаємо до уваги адміністративну реформу, яка вкотре набирає обертів, а також постійних змін у системі та структурі науково-дослідних установ України, що є результатом зазначеної реформи. А тому вбачається нагальна потреба у проведенні якісно нового та такого, що відповідає новому часу дослідження, яке б з урахуванням діючого законодавства окреслювало систему науково-дослідних установ в Україні, виокремлювало обов'язкові (відмінні) ознаки останніх.

Стан дослідження. Більшою чи меншою мірою науковці В.Б. Авер'янов, Ю.М. Воронін, В.М. Ведяхін, В.А. Дозорцев, І.А. Зенін, Б.І. Мінц, А.О. Сільнова, В.З. Янчук та інші частково торкалися проблематики функціонування суб'єктів господарювання у різних галузях країни у частині проведення наукової роботи. Однак відсутність комплексного дослідження системи науково-дослідних установ чітко підкреслює значущість та актуальність статті. Поряд із цим отримання певного наукового результату потребує формулювання мети дослідження, яку можемо визначити як окреслення системи науково-дослідних установ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Науково-дослідні установи в Україні характеризуються відомчим або міжвідомчим характером, що означає реалізацію науково-організаційної діяльності у сферах управління:

1) Міністерства внутрішніх справ України;
2) Міністерства юстиції України:
– Державної архівної служби України;
3) Міністерства аграрної політики та продовольства України:
– Державного агентства лісових ресурсів України;
– Державного агентства земельних ресурсів України;
– Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України;
– Державного агентства рибного господарства України;
4) Міністерства екології та природних ресурсів України;
5) Міністерства соціальної політики України;
6) Міністерства енергетики та вугільної промисловості України;
7) Міністерства освіти і науки України;
8) Міністерство інфраструктури України;
9) Міністерства оборони України;
10) Міністерства економічного розвитку і торгівлі України;
– Державного агентства резерву України;
11) Служби безпеки України;
12) Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України;

13) Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
14) Державної фіскальної служби України;
15) Державного агентства з питань електронного урядування України;
16) Державного космічного агентства України.

Зупинимося детальніше на розгляді напрямів науково-дослідної діяльності та структурі науково-дослідних установ, що перебувають у віданні деяких державних органів виконавчої влади України. Зокрема, варто виділити напрями науково-дослідної діяльності відповідних інститутів та центрів, що перебувають у віданні, наприклад, Міністерства аграрної політики та продовольства України:

1) підготовка спеціалістів, що володіють спеціальними знаннями у зазначеній сфері людської діяльності (у т.ч. направлення на курси з підвищення кваліфікації або ж навчання для здобуття наукового ступеня);
2) забезпечення проведення експертних досліджень та діагностик з технічної точки зору, що проявляється у закупівлі, постачанні, постановці на баланс хімічних реактивів, біологічних середовищ, технічних засобів їх реалізації тощо;
3) отримання дозволів на придбання, перевезення, використання у своїй науково-дослідній роботі та зберігання наркотичних речовин, психотропних засобі та їх прекурсорів (у т.ч. процес утилізації побічних продуктів хімічних реакцій);
4) документальна фіксація отриманих результатів відповідно до загальноприйнятих стандартів та норм права у сфері функціонування сільськогосподарських підприємства, дослідних господарств, агропромислових товаровиробників, агросервісних підприємств;
5) видача агроекологічних обґрунтувань тощо.

Наведені вище напрями такого виду господарської діяльності чітко координують і диктують структурне наповнення науково-дослідних установ сфери управління розглянутого центрального органу виконавчої влади, що зосереджене у наступних практичних підрозділах на місці:

1) дирекція інституту або центру (генеральний директор, його заступники та учений секретар);
2) відділ фінансової звітності та бухгалтерського обліки (головний бухгалтер, провідний спеціаліст, касир);
3) науково-дослідні відділи за різними спрямуваннями, а саме:
– продуктивності та аналітики статистичної звітності;
– соціально-трудових відносин;
– кон'юнктури аграрних ринків та аналізу економічних трансформацій в агропромисловому комплексі;
– інформаційних систем продуктивності;
– експертної оцінки вартості продукції;
– розвитку агропромислового виробництва та сільськогосподарських територій;
– економічних нормативів на стандартизації технічних показників спеціальних засобів;
– науково-інформаційного забезпечення та ліцензійних досліджень;
– оперативного управління персоналом (підвищення кваліфікації, атестування, ліцензування професійної діяльності) та інші;
4) лабораторії наукових досліджень та технічних розробок (інновацій);
5) відділ документального забезпечення;
6) відділ кадрового забезпечення;
7) відділ матеріально-технічного забезпечення;
8) вчена рада та аспірантура (мова йде про вищі навчальні заклади Міністерства аграрної політики та продовольства України).

Щодо ж сфери управління Міністерства екології та природних ресурсів України, система підрозділів Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем має такий вигляд:

1) дирекція установи (директор, перший заступник директора з наукової роботи, заступник директора з наукової роботи та маркетингу наукових досліджень та учений секретар);
2) відділ фінансово-кредитного забезпечення (головний бухгалтер, провідні спеціалісти, касири);
3) відділ інженерно-технічного забезпечення (головний інженер, інспектори);
4) лабораторії:
– досліджень екологічної стійкості об'єктів довкілля, інженерної екології, оцінки впливу на навколишнє середовище та природних територій особливої охорони;
– проблем формування, регулювання якості вод та інформаційного забезпечення екологічного менеджменту;
– природоохоронних заходів в агропромисловому, паливно-енергетичному комплексах та міських і виробничих стічних вод;
– еколого-аналітичних досліджень;
– екологічно безпечного водокористування населених пунктів і господарських об'єктів;
– екологічної гідрогеології та оцінювання екологічного стану територій;
– охорони атмосферного повітря, розробки нормативної документації та еколого-енергетичного аудиту;
– моніторингу навколишнього природного середовища, радіоекологічної безпеки та біотестування;
5) центри:
– аналітичний;
– підготовки операторів системи «Гамма»;
– транскордонного моніторингу забруднення басейну річки Дніпро та інших транскордонних водних об'єктів [2].

Між іншим, акцентуємо увагу на системі структурних підрозділів державної установи «Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин» (утворений на основі положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про удосконалення мережі науково-дослідних установ Міністерства праці» від 4 березня 1997 року № 202 [3]), який функціонує у сфері управління Міністерства соціальної політики України. Вона зосереджена у наявності таких взаємопов'язаних внутрішньо-організаційних частин зазначеного суб'єкта господарювання державної форми власності задля забезпечення його сталої діяльності, як:

1) відділ наукового забезпечення розвитку соціально-трудових відносин;
2) відділ наукового супроводження розробки соціальних стандартів;
3) відділ вивчення соціальних аспектів розвитку соціально-трудової сфери;
4) відділ наукового забезпечення питань економіки праці та розвитку професійно-класифікаційної сфери;
5) відділ координації, наукового аналізу та прогнозування.

Проаналізувавши наукові напрями професійної діяльності та структурне наповнення науково-дослідних установ, перерахованих вище, ми виділили такі особливості, що характеризують досліджувані установи саме як систему, а не лише набір окремо взятих підрозділів вузького спрямування, що підпорядковані юридичній особі сфери управління зазначеного центрального органу виконавчої влади:

1) співпраця з органами місцевого самоврядування, органами державної влади, суб'єктами господарювання всіх форм власності, видів діяльності та організаційно-правових форм, фізичними особами – підприємцями з метою своєчасного виявлення порушень законодавства у сфері забезпечення виконання трудових відносин;
2) проведення форумів та з'їздів трудових колективів з метою обміну досвідом і проведення розмов консультативного характеру;
3) моніторинг тенденцій удосконалення норм законодавства у цій сфері публічного права;
4) публікація наукових робіт;
5) настання юридичних наслідків у вигляді формування відповідних висновків з посиланням на правові події та нормативно-правові акти у межах повноважень спеціалістів у вказаній сфері спеціальних знань.

Говорячи про Український державний науково-дослідний інститут нанобіотехнологій та ресурсозбереження сфери управління Державного агентства резерву України, його структура виглядає таким чином:

1) дирекція установи (генеральний директор та його заступники);
2) відділ нанобіотехнологій:
– сектор біотехнологій;
– сектор дезинфектантів;
– сектор преміксів;
3) відділ досліджень якості та умов зберігання промислової групи товарів і нафтопродуктів;
4) відділ досліджень якості та умов зберігання продовольчої групи товарів:
– сектор досліджень якості та умов зберігання зернових продуктів;
5) відділ наукового співробітництва із зарубіжними партнерами та стандартизації:
– сектор стандартизації та гармонізації;
6) відділ науково-технічної інформації:
– науково-редакційний сектор;
– сектор організації навчання;
7) відділ координації науково-дослідних робіт;
8) відділ моніторингу ринку та досліджень у сфері державного матеріального резерву;
9) відділ нормативно-правового забезпечення з охорони праці та протипожежної безпеки;
10) відділ кадрового забезпечення;
11) відділ бухгалтерського обліку;
12) експлуатаційно-технічний відділ
13) Відділ відомчої воєнізованої охорони та протипожежної безпеки
14) інженерно-технічний відділ
15) сектор юридичної роботи;
16) лабораторія дослідно-промислового впровадження;
17) лабораторія досліджень технічного устаткування, технологічних процесів та фізико-механічних показників;
18) лабораторія хімічної та вогнебіозахисної обробки матеріалів та конструкцій;
19) лабораторія досліджень хіміко-біологічних чинників:
– сектор мікробіологічних випробувань;
– сектор фізико-хімічних випробувань [4].

Таким чином, система науково-дослідних установ на території України являє собою розгалужену модель суб'єктів господарювання у сферах науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності, що передбачає наявність обов'язкових (відмінних) ознак від інших юридичних осіб відомчого чи міжвідомчого підпорядкування, а саме:

1) специфічний об'єкт господарської діяльності. Мова йде про різнорідні аспекти суспільного життя, які потребують постійного дослідження, вивчення та моніторингу з соціальної точки зору з метою покращення стану речей у відповідній сфері. Наприклад, такі негативні явища в соціумі, як організована злочинність або забруднення навколишнього середовища. Систематичне вивчення та діагностика перемінних таких проявів допоможе розробити дієві методологічні рекомендації у зазначеному спрямуванні, що стосується боротьби зі злочинними угрупованнями або протиправними діями промислових товаровиробників, відповідно;

2) сфера виникнення суспільних відносин. Розібравши раніше наведену нами дефініцію науково-дослідної установи (див. підрозділ 1.1), ми помічаємо наявність двох нерозривно пов'язаних між собою сфер її діяльності, як то:

а) наукова – провадження досліджень, діагностик та експертиз;

б) галузева – організаційно-правова діяльність відповідного органу публічної адміністрації;

3) уповноважені суб'єкти реалізації науково-технічних завдань. Йдеться про службових і матеріально-відповідальних осіб, які відповідно до договору про матеріальну відповідальність, функціональних обов'язків чи посадових інструкцій наділені повноваженнями й обов'язками щодо:

а) збереження наукових засобів, технічних розробок, хімічних реактивів, біологічних середовищ, наркотичних речовин, психотропних засобів, їх аналогів чи прекурсорів;

б) нерозголошення результатів проведених досліджень;

в) науково-методичне забезпечення діяльності підконтрольних суб'єктів господарювання;

г) розробки державних цільових програм тощо. Тобто це кваліфіковані працівники (тех-

нологи, програмісти, інженери, конструктори та інші), які:

– мають закінчену вищу освіту, науковий ступень та (або) звання, володіють спеціальними знаннями у відповідній сфері суспільного життя (економічній, агропромисловій, машинобудівній, природоохоронній та ін.);

– наділені адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими функціями;

– характеризуються спеціальним юридичним становищем у штатній системі відповідної науково-дослідної установи тощо;

4) плановий характер експертних досліджень та лабораторних діагностик. Учені, провідні спеціалісти, експерти у тій чи іншій сфері суспільного життя розподіляють свою професійну діяльність на відповідні етапи, що представляють собою просторово-часові відрізки з набором ситуаційно-обумовленого кола методів наукового пізнання об'єкта такого дослідження, а саме:

а) первинний – передбачає дії компетентного суб'єкта науково-дослідної діяльності, що спрямовані на:

– розкриття сутності предмета дослідження;

– виявлення закономірностей виникнення правовідносин у відповідному спрямуванні;

– моніторинг науково-обґрунтованих стратегій та напрямів правового регулювання суспільних відносин у різних сферах людської діяльності тощо;

б) робочий – безпосередньо використання спеціальних знань і практичних навичок у частині проведення наукових робіт;

в) заключний – отримання юридичного результату в предметній (документальній) формі, що відповідає встановленим зразкам та вимогам щодо оформлення документів відповідного типу (посібники, висновки, акти, протоколи, тези, методичні рекомендації, інструкції, дослідні програми, свідоцтва, дозволи, сертифікати тощо).

Висновки. Підводячи підсумки, ми виокремили класифікаційні критерії упорядкування науково-дослідних установ в Україні, що утворюють таку інформаційну модель:

1. Залежно від органу публічної адміністрації:

а) Міністерство внутрішніх справ України;

б) Міністерство юстиції України;

в) Міністерство аграрної політики та продовольства України;

г) Міністерство екології та природних ресурсів України;

ґ) Міністерство соціальної політики України;

д) Міністерство енергетики та вугільної промисловості України;

е) Міністерство освіти і науки України;

є) Міністерство інфраструктури України;

ж) Міністерство промислової політики України;

з) Міністерство оборони України;

и) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;

і) Рада національної безпеки і оборони України;

ї) Державна служба України з надзвичайних ситуацій;

й) Державна фіскальна служба України;

к) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України;

л) Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України.

2. За галузевим спрямуванням:

а) відомчі;

б) міжвідомчі.

3. Залежно від форми власності суб'єкта господарської діяльності:

а) державні;

б) приватні.

4. За організаційно-правовою формою:

а) установи (у т.ч. лабораторії);

б) підприємства;

в) вищі навчальні заклади;

г) центри.

5. Залежно від напряму наукової діяльності:

а) конструкторсько-технологічні;

б) науково-дослідні (широкого спектра повноважень);

в) проектно-конструкторські;

г) проектно-вишукувальні;

ґ) науково-інженерні;

д) технологічні;

е) експертно-криміналістичні;

є) науково-виробничі;

ж) науково-впроваджувальні;

з) судово-експертні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 154к/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» Міністерства екології та природних ресурсів України : Структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niiep.kharkov.ua/node/148.

3. Про удосконалення мережі науково-дослідних установ Міністерства праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.1997 № 202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/202-97-п.

4. Український державний науково-дослідний інститут нанобіотехнологій та ресурсозбереження Державного агентства резерву України : Структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ndiresurs.gov.ua/about-inst/struktura.